

TADEUSZ KANTOR

A színház elemi iskolája (4. rész)

12. Milánói lecke a 20. század vége előtt

A szürrealizmusról szól ez a lecke,
végletes szintézisben természetesen.

Nemcsak az esztétika határain belül kell mozognunk ezúttal,
hanem sokkal inkább a civilizáció, az ember és a társadalom
szellemi, gondolkodásbeli változásainak területén.

Itt találta meg ugyanis a maga értelmét a szürrealista mozgalom,
amely soha nem akarta, hogy pusztán művészeti irányzat maradjon.

A művészetnek a szürrealizmus kivételes horderejű szerepet szánt.

A szürrealista alapelvek szerint a művészet nem elégedhet meg azzal,
hogy esztétikai izgalmakat vált ki,
tovább kell lépnie,

hogy alakítsa az emberi vágyakat és cselekvéseket,
hogy forradalmasítsa őket,

és ily módon cselekedeteink egy új társadalmi rendszert hozzanak létre
az **EMBER TELJES SZABADSÁGÁRA** alapozva,

mely mind között a legnagyobb érték.

A szürrealizmus kimondta a parancsot:

A MŰVÉSZET LEGFŐBB CÉLJA

AZ EMBER SZABADSÁGA LEGYEN!

Az a szabadság, mely nemcsak a művészetben létező konvenciók felforgatására irányul,

hanem sokkal inkább:

az a szabadság, mely nem a kommunizmus által hangoztatott szocialista rendszeren – az egyenlőség és igazság állítólagos rendszerén belül érvényes, hanem:

az a SZABADSÁG,

mely a TELJES EMBERT ismeri el

a legalapvetőbb szinten,

mely az emberi természet ama részét ismeri el,

amelyet a társadalmi mozgalmak soha nem vettek figyelembe:

AZ EMBER LELKI SZFÉRÁJÁT,

annak mélységét,

roppant cselekvő erejét, melyet korábban is érzektek a költők,

de amelyet csak ettől kezdve kutathat az értelem (a tudomány által)

és a képzelet (a művészet révén).

Kétségtelenül ez volt a 20. század legnagyobb felfedezése.

Nem tagadhatjuk meg és nem pótolhatjuk valami mással.

Örökösei vagyunk.

Ily módon a szürrealizmus idejétől fogva

a társadalmi mozgalmakba aktívan beavatkozik

a tudomány és – ami furcsább –

a művészet is.

A szürrealista mozgalom

olyan lenyűgöző és olyannyira kézenfekvő ígéret volt

a civilizáció további hiteles fejlődésére nézve,

hogy v é g e z e t ü l

ki lett szolgáltatva

a beilleszkedés és (elnézést a kifejezésért)

az elnépszerűsödés törvényeinek.

Olyan kifinomult, olyannyira intellektuális mozgalom volt ez ugyanakkor,

hogy bármiféle „népszerűsítés”, bármilyen „integrálás”

a szürrealizmus v u l g a r i z á l á s a lehetett csupán.

Szerfölött érvényes ez a mi korunkban, a totális e l g é p i e s e d é s idején.

A szürrealizmusról szóló leckét

éppen ezért kell kezdenem

egy általános

(noha személyes) értékeléssel

arra a helyzetre vonatkozóan, amelyben

élek és alkotok.

Amelyben éltem

és alkotni fogtok.

Mielőtt lényegi mondanivalómhoz közelednék

ebben a leckémben, mely lassanként

manifesztummá alakul,

teszek még néhány megjegyzést és kiigazítást.

Nem érzem magamban az elhivatottságot, hogy megváltsam és átformáljam a világot.

Ezzel szemben érzékenyen figyelem a világ hibáit,
melyek alkotó tevékenységemre mérhetetlen ösztönzést gyakorolnak.
Amit mondani fogok, az nem az átkozódó próféták szava lesz az Ótestamentumból.

Irtózom attól, hogy doktrínákat, parancsolatokat, tilalmakat hirdessek. A művészetben különösképpen.

Az a benyomásom, vagy talán (tragikus) felismerésem, hogy az egyetemes szent fogyasztásnak,

a termelésnek,

a közlekedésnek,

a mindenható technikának és politikának

ebben az ijesztő korszakában

a világ megy és menni fog a maga útján,

függetlenül a MŰVÉSZET szavától,

sőt annak ellenére és azzal szemben;

hogy a hatalom a MATERIÁLIS ERŐKÉ,

melyek a művészet, az emberi szellem ellenségei.

Nem a végzetbe való belenyugvás vagy a pesszimizmus kifejeződései ezek a szavak.

Hanem mélységes meggyőződéseim sugallatai, melyek a tudattalanból erednek, tehát a z i g a z a t m o n d j á k.

Nem tudok szégyenkezni emiatt, nincs is mit rejtegetnem.

Szeretnék magyarázattal szolgálni róluk, hogy ismertessem a következtetéseimet és világosan meghatározzam a magam álláspontját.

Nincs ezekben a szavakban sem

forradalmi hit, melyet egy „fényes” és „tökéletes” jövőbe vetettem, sem

forradalmi hit a világnak egy újólag teremtett rendjében, mely az értelem és az igazság törvényét követi.

A lelkesültségnek az efféle eszmékkel járó roppant intenzitása ellenére figyelmeztetésül ma hadd idézzem

a veszedelmes g i g a n t o m á n i a árnyát,

az egész világot magával ragadó eszme utáni sóvárgást.

Ma már jól tudjuk, hogyan végződik ez.

Éppily távol áll tőlem a filozófia és a művészetek katasztrófa-elméleteinek szellemisége,

melyekben sajátos modorosságot fedezek fel, egyfajta n a g y z á s i h ó b o r t o t, amit a szenvelgés és a felszínes pátosz táplál.

Nem tudok mit kezdeni a szkepticizmussal sem. A művészetben az ilyesmi nem vezet messzire.

Saját álláspontom lényegét keresve mindenekelőtt a világot kormányzó erővel szembeni m e g v e t é s érzésére utalnék,

arra a lelkiállapotra, arra a magasabb rendű

művészi és intellektuális szintre,
amelyben megszületik a döntés,
hogy A ROSSZ LÉTEZÉSÉT felismerjük,
tisztá fejfel elutasítva a JÓ túlságosan könnyen adódó
és a SZÉP túlzottan konvencionális elképzelését.
A ROSSZ nyíltan megmutatkozik, itt látjuk körülöttünk,
ám súlyosabb, ha hozzá is szokunk.
Visszatérve ahhoz a fatalisztikus „hitvalláshoz”, ahhoz a szinte bibliai ítélethez,
melyet századunkról kimondtam,
ki kell jelentenem, hogy nem szagatom ruháimat.
Sőt, paradox módon úgy vélem, hogy ez a pesszimista belátás
számomra (és rajtam kívül sokak számára) különlegesen fontos.
Miként a múltban is mindig így volt, ebből parázslék fel
AZ ELLENÁLLÁS KÉNYSZERE
és az ösztönzés arra, hogy VÁDAT EMELJÜNK.
Tudjuk jól, mi ez a rejtőzködő hatalmas erő:
A MŰVÉSZI ALKOTÁS EREJE.
Ahhoz a generációhoz tartozom, mely a népirtás korában, és a művészet, a kultúra
elleni bűnös merényletek idején élt.
Nem akarom megmenteni a világot a művészetemmel.
Nem hiszek az „e g y e t e m e s s é g b e n”.
Századunk megannyi tapasztalata folytán tisztában vagyok vele, hogy mi a
végkifejlete, mire való és kiket szolgál az a hírhedett „e g y e t e m e s s é g”,
mely annyira veszélyessé vált a mi korunkban, hogy bekebelezheti
az egész földgolyót.
ÖNMAGAMAT akarom MEGVÁLTANI,
nem egoista módon,
de valamiféle hittel
a SZEMÉLYES ÉRTÉKEK iránt!
Bezárkózom képzeletem kicsiny kamrájába,
ÉS OTT BENT,
ÉS CSAK OTT BENT
RENDEZEM ÁT A VILÁGOT.
SZILÁRDAN HISZEM, HOGY AZ A GYERMEKKORI SZOBA
AZ I G A Z S Á G O T FOGLALJA MAGÁBA:
ÉS EZ AZ IGAZSÁG JOBBAN RÁNKNEHEZEDIK, MINT VALAHA.
Észreveszem, miközben ezeket írom, hogy a szürrealizmus szellemétől mennyire
távol vagyok.
Pedig továbbra is az örökösének érzem magam.
Nincs m e g h á t r á l á s.
FOLYTATOM AZ UTAT ELŐRE.
TILTAKOZOM.
Nem fogadom el a konformizmust, az alkalmazkodást.

Lerombolom a múltbeli elveket.

A használhatatlanokat.

És a szürrealizmus esszenciája pontosan ez.

ÍME AZ ÉN ELSŐ „KORREKCIÓM”, AMIT A SZÜRREALIZMUSON
VÉGREHAJTOTTAM.

Lesz ilyen több is.

Mindezt nyilvánvalóbbá tehetem, ha idézem *Kis manifestumom* szövegét, melyet a számomra 1978. április 8-án átnyújtott Rembrandt Díj alkalmából szerkesztettem.

„Engedjék meg, Uraim és Hölgyeim, hogy átnyújtsam önöknek kis manifestumomat (továbbra sem tettem le arról, hogy kiáltványokat írjak), melyet az önök tiszteletére állítottam össze.

Mielőtt azonban hozzákezdenék a felolvasáshoz, mondanivalóm megvilágítása végett bátorkodom emlékeztetni önöket, hogy munkásságom alapelve (ha szabad ezzel a patetikus kifejezéssel élnem) a valóságnak az az elképzelése volt, és maradt a mai napig is, melyet a LEGALACSONYABB RENDÜ VALÓSÁGNAK nevezek. Ez megmagyarázza meg képeimet és szobraimat, az én szegény tárgyaimat éppúgy, mint szegény szereplőimet is, akik tékozló fiúként, hosszú utazás után a szülői házba hazatérnek.

Most az a szándékom, hogy végezetül önmagamra alkalmazzam ugyanezt a metódust: Nem igaz az, hogy a MODERN ember szellemiségével legyőzte a rémületet. Ne higgyenek ebben! Létezik a félelem. Félelem a külvilággal szemben, félelem a végzettel, a halállal, az ismeretlennel, az ürességgel, a semmivel szemben.

Nem igaz az, hogy a művész afféle hős, hogy elszánt hódító lenne, ahogyan azt a legendák konvencionálisan tanítják nekünk.

Higgyék el nekem, hogy a művész szegény és fegyvertelen ember, holott a félelemmel szemközt választotta ki helyét. A maga csorbíthatatlan lelkiismeretével.

A lelkiismeret az, amiből a félelem megszületik.

Itt állok önök előtt megfélemlítve, vádlottként, mint szigorú és igazságos bírák előtt. És ez a különbség választ el a dadaistáktól, akiknek a leszámazottja vagyok. „Álljatok fel! – kiáltotta Francis Picabia, a Nagy Tréfacsináló. – Vádlottak vagytok!” Ez hát az én kiigazításom – a mai korban –, azokat a hajdani nagy időket megidézve: itt állok önök előtt, vádlottként és perbefogottan. Rajtam a sor, hogy önmagamot igazoljam, hogy bizonyítékokat keressek, és nem tudom, hogy az ártatlanságomat vagy a bűnösségemet kell-e megokolnom... Itt állok Önök előtt... mint egykor... amikor ott álltam az iskolapadban... az osztályban... és azt mondom: elfelejtettem, pedig tudtam, kétségtelenül tudtam, biztosíthatom Önöket, Hölgyeim és Uraim...”

Fordította: Katona Imre

A lengyel kiadással összevetette: Király Nina

Słowacki: *Balladyna*, T. Kantor tervezése Krakkóban a Független Színházban, 1943
(fotó: Witold Witaliński)

Tadeusz Kantor: The Elementary School of Theatre (First Part of Lesson 12)

Tadeusz Kantor, the outstanding 20th century Polish designer and stage artist, held a course on the most important directions of avant-garde to third-year students at *Civica Scuola d'Arte Drammatica Paolo Grassi*, Milan, between 25th June and 25th July, 1986. *Milan Lessons*, published in serial form by *Scenarium*, first appeared in Italian in 1988. Lesson 1 came out in the December issue, the following three in January and additional Lessons 6 to 7 and 8 to 11 were published in February. First part of Lesson 12 entitled "*Milan Lessons before the End of 20th century*" is about the Surrealism. According to Kantor this artistic movement – going well beyond the sphere of aesthetics – left us the greatest discovery of the 20th century when it considered the principal goal of the art the total liberation of man. At the end of the present part one can read Kantor's personal testimony on the existential crises of being an artist, on creators of the modern times seated on the dock of the accused. (This *Little Manifesto* was read when he received the Rembrandt Prize on 8th April 1978.)